

המעבר מחברת כור היתוך לחברה רב-תרבותית

נכתב על ידי גלעד מניב

הקדמה:

מטרתו העיקרית של פרק זה הינה לחשוף את התלמיד לתהליכי שינוי רב ממדיים ורב תחומיים שעברה החברה הישראלית החל מסוף שנות השבעים של המאה העשרים. זאת - תוך הבנת הנסיבות ההיסטוריות וההקשרים הרחבים בהם התרחשו תהליכים אלה, והכרת ביטויים שונים של חברה רב-תרבותית בישראל.

פרק זה, כמו גם פרקים אחרים בתכנה"ל, מזמן לתלמיד חשיפה והיכרות עם מורכבות המציאות ההיסטורית והחשיבה ההיסטורית, בניסיון להבין את 'רוח התקופה', תוך ניסיון להימנע משיפוטיות אנאכרוניסטית ומחשיבה במושגים פשטניים של שחור/לבן.

מוקדי הלימוד:

שיעור 1: הבנת המושגים 'כור היתוך' ורב-תרבותיות. תזכורת לנושא מדיניות 'כור היתוך' שנלמדה בפרק קודם העוסק בקליטת העלייה הגדולה בראשית ימיה של המדינה – הנחות היסוד שעמדו מאחורי מדיניות זו ועקרונות הפעלתה. הנחות היסוד בבסיס גישת הרב תרבותיות.

שיעור 2: הגורמים השונים שהביאו את החברה הישראלית למעבר לגישת הרב-תרבותיות החל מסוף שנות השבעים של המאה העשרים.

שיעור 3: ביטויים שונים של הרב-תרבותיות בישראל בשלושים השנים האחרונות בתחומי המוסיקה, התקשורת, האומנות, הקולנוע והיחסים בין העדות והמגזרים השונים.

1. 'כור ההיתוך' והכרת המושג רב-תרבותיות

שיעור אחד

(הערה: שיעור זה מתבסס על לימוד נושא "כור ההיתוך" בפרק העוסק בקליטת העלייה הגדולה. ניתן להיעזר בחומר שלהלן לצורך הוראת הפרק האמור).

'כור ההיתוך': על-פי מילון אבן-שושן: "מתקן שמתכיכים בו מתכות. (בהשאלה): מקום שהתחשלו והתמזגו בו יחד דברים שונים ומנוגדים".

הביטוי 'כור ההיתוך' מתייחס למדיניות ממשלת ישראל בשנותיה הראשונות של המדינה, ולפיה העולים מתפוצות ישראל יתאימו עצמם לכלל האומה הישראלית המתחדשת שסימלה המייצג הוא הצבר.

הנחות היסוד שעמדו בבסיס גישת 'כור ההיתוך':

א. שאיפה לאחידות תרבותית

ב. מדרג תרבותי – העדפת תרבות 'היהודי החדש', שלילת הגולה כמקום ושליטת הגלות כתופעה תרבותית: "תפקיד הציונות להוציא את היהודים מהגלות, ולהוציא את הגלות מהיהודים".

למעשה הייתה תפיסה זו המשכה של הגישה שרווחה בקרב מנהיגי הישוב עוד בתקופה שקדמה להקמת המדינה. בפועל יותר משכיוונו מנהיגי הישוב ליצירת דבר חדש מתוך כלל העדות והתפוצות, רצו להוביל להתאמת העולים החדשים, **מכל הארצות ומכל התרבויות**, למודל היהודי החדש המבטא בתרבותו, עיסוקיו ובהופעתו את המהפכה הציונית שעמדה בניגוד לכל מה שהזכיר וסימל את היהודי בגולה. כלומר, בניגוד לטענות שהועלו על ידי סוציולוגים 'ביקורתיים' ו'היסטוריונים חדשים' כאילו כוונת מדיניות כור ההיתוך הייתה ליצור הגמוניה יהודית-אשכנזית בישראל, הרי שמדיניות זו נועדה: "לסלק את חוליי הגלות ולהניח יסודות לחברה יהודית חדשה ובריאה שתקום בארץ".¹ שגיאות שנעשו, לא מעט בתום לב ובשל לחץ השעה וכורח הנסיבות, עוררו אומנם רגשות קיפוח ומרירות, אך אין אלה מעידים על יעדי השלטון אלא על הדרך בה פורשו אלה על ידי העולים, ובעיקר מאוחר יותר על ידי בני הדור השני, ילדיהם של העולים.

¹ יואב גלבר, היסטוריה, זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בעולם ובארץ, עם עובד, 2008, עמ' 447.

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

הקונטקסט:

כמו כל תופעה היסטורית יש לבחון את גישת 'כור ההיתוך' בהקשרה ההיסטורי ולהיזהר משיפוטיות הנסמכת על אנאכרוניזם היסטורי.

גישה זו נבעה מתוך הצורך ביצירת זהות חדשה, בניית חברה חדשה המבוססת על קיבוץ גלויות וקליטת מספר חסרי תקדים של עולים מתרבויות רבות ומגוונות. הבניית הזהות החדשה והדגשת מאפייניה הייחודיים התאפשרה בין היתר ע"י שלילת הזהות הקודמת.

כמו כן ראוי להזכיר כי מדובר בחברה הנמצאת בשלבים ראשוניים של גיבוש זהותה, שלבים המאופיינים בד"כ בחוסר בטחון עצמי – כך שכל זהות שונה נתפסת כאיום.

רב תרבותיות

ייחודה של תפיסת הרב תרבותיות ביעד השונה שהיא מציבה לעצמה, משמע ויתור על חלום יצירת חברה חדשה ואחידה, תוך הכרה שחברת מהגרים בנויה מפסיפס תרבויות. בגישת הרב תרבותיות "הקבוצות השונות שומרות על זהותן, על האתניות, המנהגים, האמונות, השפה והמיתוסים שלהן אך יחד עם זאת מאוחדות בנאמנותן הלאומית".²

הנחות יסוד:

א. הכרה בצורך בחברה מגוונת, רבת פנים, פלורליסטית, כל תרבות תורמת לחברה.

ב. יחס שווה לכל התרבויות, אין תרבות מועדפת.

ג. סובלנות וכבוד הדדיים בין התרבויות השונות.

"אנשים שהאידיאל החברתי שלהם הוא כזה ואנשים שהאידיאל החברתי שלהם הוא ההיפך מזה, כולם יכולים בפוטנציה להפרות זה את זה...תרבות עשויה לפרוח דווקא במקום שיש מפגש של ניגודים, של מתחים, של שוניות, של מוזרויות".³

² דניאל פלורטין, "קשיי חיברות של מהגרים – סקירת מודלים", המרכז למחקר ומידע, משרד החינוך, פברואר, 2009.

³ עמוס עוז, כל התקוות, כתר, ירושלים, 1998, עמ' 15.

2. הגורמים השונים שהביאו את החברה הישראלית למעבר לרב-

תרבותיות.

שיעור אחד

הקונטקסט ההיסטורי :

• מתי?

ראשיתה של המגמה העולמית בסוף שנות השישים של המאה הקודמת (תחילה בקנדה, משם לארה"ב ולמערב אירופה). בארץ ניתן להצביע על סוף שנות השבעים, ובעיקר החל משנות השמונים והתשעים של המאה העשרים.

• מדוע?

בעולם:

- חלק מגישת הפוסט מודרניזם, רלטיביזם, היעדר ערכים מוחלטים.

- חלק מערעור על הסדר החברתי שנוצר לאחר מלחמת העולם השנייה.

בארץ:

- השפעת תהליכים רחבים יותר שהתרחשו בעולם ובמדינת ישראל - העמדת היחיד וצרכיו במרכז; השאיפה ליחיים הטובים (הנהנתנות), החליפה את תחושת החברה המגויסת הנלחמת על עצם קיומה, והאינדיבידואליזם שהחליף את הקולקטיביזם.

- השפעת השבר של מלחמת יום כיפור, סדיקת האמון בכל מה שזוהה עם הממסד. תפיסת 'כור ההיתוך' זוהתה באופן ברור עם הממסד הוותיק ועם מטרותיו.

- השפעת מחאת הפנתרים השחורים' שהעלתה למודעות הציבורית את תרבותם של יוצאי ארצות האסלאם והציפה את תחושת הקיפוח שלהם.

- שקיעת האליטות הישנות ועליית אליטות חדשות.

- המהפך הפוליטי ב-1977.

- מגוון אמצעי התקשורת וזמינותם - תופעה המאפשרת לעולה לשמור על קשריו התרבותיים עם ארץ מוצאו.

- התרחבות הפערים הכלכליים עוררה ניכור והסתגרות ופגעה בתחושת הסולידאריות החברתית.

- מאות אלפי העובדים הזרים החיים בישראל הגבירו את המודעות לתרבויות שונות המתקיימות זו לצד זו במדינת ישראל.

- ההכרה שגם בלי הניסיון להאיץ את קליטת העולים, בתוך 2-3 דורות ממילא מתערים הצעירים בחברה הכללית, מעשירים אותה בתרבותם ורואים עצמם חלק בלתי נפרד ממנה.

3. ביטויים שונים של הרב-תרבותיות בישראל

שיעור אחד

אין צורך ללמד את כל ביטויי הרב-תרבותיות בחברה הישראלית. יש להציג שינויים במעבר מכור היתוך לרב-תרבותיות בשלושה תחומים שונים ולהתמקד בהסבר כיצד באה לביטוי הרב-תרבותיות בכל אחד מתחומים אלה

להלן יוצגו ארבעה תחומים בהם ניכר המעבר לרב-תרבותיות.

מוסיקה:

שני תהליכים המתרחשים במקביל ומבטאים מעבר לרב-תרבותיות:

א. פריצת 'גטאות השידור' של המוסיקה המזרחית, אשר עד סוף שנות השבעים וראשית שנות השמונים הושמעה בבמות שידור ייחודיות משלה (פסטיבל הזמר המזרחי, תוכניות רדיו ייחודיות מעטות ביותר).

ב. כתיבה ולגיטימציה ציבורית לשירים המבטאים חוויות של בני תרבויות שונות, ואף געגועים לארץ המולדת אותה עזבו.

<http://www.youtube.com/watch?v=uXrdHZXXdmQ> - ריטה, "שאה דומאד" (החתן המלך), מתוך אלבום מלא של שירים בפרסית.

<http://www.youtube.com/watch?v=MIqPGOfb33I> - יזהר אשדות ומוקי, "מטעי הדובדבן של אוקראינה" שיר שנכתב ע"י אלונה קמחי שעלתה מאוקראינה.

קולנוע:

מעבר מסרטים לאומיים המציגים ומעצימים את דמות היהודי החדש ("הוא הלך בשדות") לסרטים מגזריים המבטאים חוויות של תרבויות ומגזרים שונים בחברה הישראלית:

• מזרחיים: אביבה אהובתי, העולם מצחיק, שחור

• עיירות פיתוח: סוף העולם שמאלה

• עולים מרוסיה: החברים של יאנה.

• עולים מאתיופיה: זרובבל.

כל הזכויות שמורות. אין לפרסם מסמך זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה במשרד החינוך

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

- דתיים: ההסדר, מדורת השבט.
- חרדים: האושפיזין, למלא את החלל.
- הומוסקסואלים: הבעה, נמס בגשם, עיניים פקוחות.
- קיבוצניקים: מבצע סבתא, אדמה משוגעת (סרטים המציגים באור ביקורתי ונלעג את דמות היהודי החדש).
- עולי גיאורגיה – חתונה מאוחרת.
- האליטה האינטלקטואלית – הערת שוליים.

תקשורת:

מעבר ממיעוט ערוצי תקשורת, חלקם בעלי זיהוי פוליטי (עיתונות), רובם בבעלות המדינה (רדיו וטלוויזיה) לריבוי ערוצים המבטאים אידיאולוגיות ותרבויות שונות:

- רדיו: "קול השלום" (כבר ב 1973), ערוץ 7 (סוף שנות השמונים), רדיו אזורי. רדיו חרדי ועוד.
- טלוויזיה: ערוץ ראשון, ערוץ 2, ערוץ 10. ערוצי נישא (אופנה, בידור, אוכל ועוד), ערוץ 9- "רוסי", פתיחות לערוצים מכל העולם.
- רשת האינטרנט.

חגים עדתיים:

לגיטימציה לציון חגים של עדות שונות:

- מימונה (עולי מרוקו).
- סהרנה (עולי כורדיסטאן)
- סיגד (עולי אתיופיה).

קליטת עלייה:

הכרה בשונותו של העולה ובמטען התרבותי שהוא מביא איתו: היעלמות הדרישה לשינוי שמות; עידוד נשים אתיופיות להתפרנס מיצירות אומנות פרי תרבותן

כל הזכויות שמורות. אין לפרסם מסמך זה בלא אישור בכתב ממפמ"ר היסטוריה במשרד החינוך

מדינת ישראל
משרד החינוך
המזכירות הפדגוגית
אגף חברה ורוח
הפיקוח על הוראת היסטוריה

רשות:

לדיון:

רב-תרבותיות: הכרת היתרונות והבעיות בחברה כזו:

השלכות המעבר מתפיסת כור ההיתוך לגישת הרב תרבותיות היו הסובלנות גוברת לקיומן של מספר תרבויות במדינת ישראל, תוך הכרה שהמאחד בין הקבוצות השונות – ההסכמה על קיומו של משטר דמוקרטי במדינת ישראל, ההכרה במוסדות השלטון של המדינה – הממשלה, צה"ל, הכנסת ומערכת בתי המשפט.

עם זאת, אין להתעלם מכך שיש הרואים בגישת הרב תרבותיות טעות הפוגעת במרקם החברתי ולאומי של המדינה, מגבירה את הקפיטליזם ההרסני הנעדר כל תחושת סולידאריות חברתית, מאריכה את משך ההתערות של העולים ואפילו תורמת ליצירת ניכור בין העולים לוותיקים.

מכאן שלא ברורה יכולתה של הרב תרבותיות לתת מענה לקשיי ההשתלבות של קבוצות עולים שונות בחברה. בעוד שישנם חוקרים הטוענים שמדיניות הרב תרבותיות מעודדת השתלבות מסוג זה, משום שהיא קוראת תיגר על ההגמוניה התרבותית והכלכלית בחברה, אחרים טוענים שמדיניות זו דווקא פוגעת במרקם החברתי והלאומי של המדינה.

לקריאה נוספת:

אשרת ציפורה (עורכת), **ישראל חברה רב-תרבותית**, אח, 1998, עמ' 65 – 146.

גלבר יואב, **היסטוריה זיכרון ותעמולה: הדיסציפלינה ההיסטורית בעולם ובארץ**, עם עובד, 2008, עמ' 443 – 449.

יער אפרים ושביט זאב (עורכים), **מגמות בחברה הישראלית**, כרך ב', האוניברסיטה הפתוחה, 2003, עמ' 823 – 830, 852 – 883.